

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ե Ի

Մ Ի Ա Մ Ա Ն Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Ա.ԻՏ ԵՒ ՉԱՐԻՔ ԶՐՊԱՐՏՈՒԹԵԱՆ.

Զանազան լրագրաց եւ թղթակցութեանց շատնալուն մեծամեծ օգուտներէն մէկն ալ այս է անշուշտ մեր ժամանակներն՝ որ եթէ յանկարծ տարափոխիկ հիւանդութիւն մը, այսինքն ժանտախտ կամ մաղձախտ եւ կամ ուրիշ վնասակար հիւանդութիւն երեւնայ աշխարհիս մէկ կողմը, իսկոյն կիմացուի մինչեւ հեռաւոր երկիրներ. որով տէրութիւնք եւ մասնաւոր մարդիկ պէտք եղած զգուշութիւնները շուտով կրնեն մարդկօրէն, եւ ըստ կարի ազատ կմնան փորձանքէ: Այս անախորժ, բայց հարկաւոր պաշտօնը պէտք է կատարէ ամենայն օրագիր, այսինքն երբոր — Աստուած պահէ — բնական կամ բարոյական ժանտախտի մը սկզբնաւորութիւնը անսնէ, պէտք է իմաց տայ իւր ընթերցողաց եւ զգուշացնէ զանոնք:

Այս անգամ հարկադրեալ է նաեւ մեր ամսագիրը ծանուցանել որ զրպարտութեան ժանտախտը ընկեր է տեղ տեղ ազգիս մէջ, եւ շատ անզգոյշ մարդիկ կառնու կտանի:

Հին ատենէն իվեր ճանչցուած դառն ճրջմարտութիւն է որ մեր ազգին բարոյական հիւանդութիւններուն մէջ նախանձը այնպէս սովորական ու գրեթէ սեպհական ախտ է՝ ինչպէս որ քանի մը բնական հիւանդութիւններ այս կամ այն տեղւոյն սովորական հիւանդութիւնը կճանչցուին. զոր օրինակ յեգիպտոս աչքի ցաւը, յԱմերիկա դեղին ջերմը, ինքնակատան մաղձախտը (*frigore*), իկովկաս տեղը (*սրբու*), եւ այլն: Բայց նախանձուն բրած կոտորածները որքան ալ սաստիկ լինէին՝ իրեն քովերը միայն կմնային՝ քանի որ իզբրպարտութիւն չէին փոխուեր ու տպագրութեամբ չէին հրատարակուեր, եւ գրքերով կամ լրագրերով երկրէ երկիր չէին երթար անոր ժայթքած թոյները:

Իսկ այժմ քանի որ տպագրութեան օգտակար արուեստը վնասակար կերպով բանեցրեցողներ ամէն տեղ սկսեւ երեւնալ, զարմանք չէ որ մեր ազգին մէջ եւս նախանձն ու ատե-

լութիւնը իրենց զրպարտական թոյները թափեն եւ ապականեն առողջ մտքերը: Այս նոր բարոյական ժանտախտին վրայ երկու խօսքով տեղեկութիւն տամք ընթերցողաց:

Աշխարհիս թշուառութեանցը մէջ սոսկալի չարիքներէն մէկն է զրպարտութիւնը, այսինքն այն ախտը՝ որով մէկը իբրեւ կատաղի գազան՝ ուրիշի չունեցած յանցանքը վրան կդնէ, եւ ըստ այնմ ալ կխօսի եւ կամ կգրէ:

Յայտնի է թէ այսպիսի չարութեան ետեւէ ընկնողը հարկ է որ խիղճ, Աստուած, հաւատք, օրէնք, մարդկութիւն, քաղաքավարութիւն, ամէնն ալ մոռցած կամ մէկդի դրած լինի կամաւորապէս. ուստի եւ արժանի է այն ողորմելին *բանաստեղծ* կամ *սասանայ* ըսուելու՝ քան թէ մարդ. վասն զի զրպարտութիւն ընողին ինքը միտքը ոչ ապաքէն այն է որ անմեղին վնաս հասցընէ, բարի եւ բարերար մարդուն դէմ չարիք գործէ, եւ զրպարտած անձին թշնամիներուն անգգամական ուրախութիւն մը պատճառէ, որ է յիբաւի դիւական չարագործութիւն: Ասոր համար գրոց լեզուաւ այս ախտը *բանաստեղծութիւն* կըսուի. իսկ *զրպարտութիւնը* այս մտքով աւելի ռամկօրէն է, եւ տանկերէն *իմքիտ* բառին նշանակութիւնն առած է:

Զրպարտութեան վնասները աւելի մեծ եւ աւելի ողբալի են այնպիսի յետամնաց ժողովրդոց մէջ որ իրենց բարեմտութիւնը չեն կորսնցուցած, եւ զամէն մարդ իրենց պէս բարեմիտ կարծեն. իրենք ճշմարտախօսութեան սովորած՝ չեն մտածեր թէ ստախօսներ եւս կգտնուին մարդկանց մէջ. ուստի եւ սուտը ճշմարտի տեղ կընդունին միամտութեամբ, մանաւանդ երբ այն ստութիւնը գրով եւ տպագրութեամբ հրատարակուած է:

Բայց զրպարտութիւնը իրեն արուեստ՝ բան ու գործ ընողին վաստակն ինչ է արդեօք. ինչ կհասկընայ արդեօք սուտեր շինելէն եւ ուրիշները խաբելէն: — Կերենայ թէ զրպարտութիւն ընողին միտքը նախ այս է որ վնաս մը հասցընէ այն մարդուն՝ որոյ վրայ ինքը կընախանձի, կամ որոյ դէմ ոխ եւ ատելութիւն ունի, կամ թէ դիւական սովորութեամբ՝ իրեն զուարճութիւն ըրեր է անմեղին չարիք հասցընելը: Երկրորդն ալ այս՝ որ իր զրպարտած մարդուն դէմ գրգռէ զամէնքը, եւ այնպէս

ընէ որ զրպարտութիւն ընողները ժամանակ ալ չունենան ճշմարտութիւնը քննելու հասկընալու, այլ իսկոյն հաւատան իրենց լսած չարախօսութեանցն, ու դատեն դատապարտեն զանմեղը:

Զրպարտութիւն ընողին սրտին մէջ կարծես թէ որդ մը կայ որ հանգստութիւն չտար իրեն. այն պժգալի որդը իրեն անգգամական կիրքը եւ ատելութիւնն է, որով ինքը անհանգիստ լինելէն ետեւ՝ ուրիշներն ալ անհանգիստ ընելու կաշխատի անդադար: Իրեն մի միայն հանգստութիւնն է բարւոյն՝ չար ըսել, լուսոյն՝ խաւար, առաքինութեան՝ մոլութիւն, ճշմարտութեան՝ ստութիւն, անմեղութեան՝ կեղծաւորութիւն, արիւթեան՝ յանդգնութիւն, խոհեմութեան՝ վախկոտութիւն, երկիւղած բարեպաշտութեան՝ խաւարասիրութիւն, խոհական ուսումնասիրութեան՝ անկրօնութիւն, քաղաքավարութեան՝ շողոքորթութիւն, խնայողութեան՝ ագահութիւն, առատաձեռնութեան՝ շրճայլութիւն, համբերութեան՝ վատութիւն, խոնարհութեան եւ հեգութեան՝ ցածութիւն, վեհանձնութեան՝ ամբարտաւանութիւն, բարեգործութեան՝ փառասիրութիւն, ժուժկալութեան՝ գծծութիւն, մէկ խօսքով՝ իւր չունեցած կամ կորուսած կատարելութիւնները կարծէ թէ ուրիշներն ալ չունին կամ պէտք չէ՝ որ ունենան, եւ ամէնքն ալ իրեն նման են ի չարիս, մանաւանդ իրեն ատած անձը: Ինքը սուտ փառքի կամ անիրաւ շահու մը ետեւէ ընկած է. մէկը կեղծ անոր արգելք կընէ, իսկոյն իւր չարաթոյն լեզուն կսրէ անոր դէմ: Բժիշկ մը կտեսնէ ճարտար եւ գիտուն, — նա բժիշկ չէ, հիւանդներուն թոյն իմցընող է կըսէ: Դատաւոր մը կտեսնէ արդար եւ անաչառ, — կաշառք ուտող է կըսէ: Քահանայ մը կտեսնէ համեստ եւ աշխատասէր, — կեղծաւոր եւ շահասէր կամ փառասէր է կըսէ: Վաճառական մը կտեսնէ խօսքի տէր, սուրկի տէր, — խաբեբայ գող եւ աւազակ է կըսէ: Վերջապէս զրպարտչին չարալեզու զրպարտութիւններէն ազատ մնալու ճար չկայ՝ ոչ մեծի՝ ոչ պզտիկի, ոչ հարստի՝ ոչ աղքատի, ոչ աշխարհականի՝ ոչ եկեղեցականի, ոչ վաճառականի՝ ոչ արհեստաւորի, ոչ բժշկի՝ ոչ հիւանդի, ոչ ծառայի եւ ոչ ազատի:

Զարմանք չէ ուրեմն որ Քրիստոսի Տեառն մերոյ զրպարտիչ թշնամիները՝ նորա ըրած

բժշկութիւններուն՝ կախարդութիւն ըսին, եւ ժողովրդեան մէջ ձայն հանեցին թէ Սյս մարդը անով կհալածէ դէւերը մարդկանց մէջէն որ իւր մէջ դիւաց գլխաւորը բնակած է. „Բեեդ-զեբուդաւ իշխանաւն դիւաց հանէ դա զդեւս“։ Բարեմիտ առաքեալք զարմանք ցուցուցին թէ իրենց բարի գործերը ինչպէս կհամարձակին չար մեկնել Հրէից դպիրներն ու կեղծաւոր փարիսեցիները. իսկ երկնաւոր վարդապետն մեր իւր օրինակովը մխիթարեց զանոնք. եթէ իմ անունս մեծ դիւահար հաներ եմ, ըսաւ, եւս առաւել զձեզ մէկմէկ դիւահարի տեղ կը դնեն. ուստի պէտք չէ որ զարմանաք. „Եթէ զտանուտէրն Բեեդզեբուդ կոչեցին, սրճափ եւս առաւել զընտանիս նորա“։ Սյս տուած մխիթարութիւնը բաւական չհամարելով, երանի ալ տուաւ ընդհանրապէս իւր ամենայն աշակերտաց՝ երբոր զուր տեղը եւ ճշմարտութեան համար՝ չարախօսութիւն, նախատինք, բամբասանք եւ ամէն տեսակ ծաղրածութիւն լսեն իրենց թշնամիներէն. երանի՜ ձեզի, ըսաւ, վասն զի մարդիկ այդպէս վարուեր են միշտ նաեւ ձեզմէ առաջ եղած մարգարէներուն հետ. „Երանի՜ է ձեզ յորժամ նախատիցեն զձեզ եւ հալածիցեն, եւ ասիցեն զամենայն բան չար զձէնջ սուտ վասն իմ. ցնծացէք եւ ուրախ լերուք, զի այսպէս հալածեցին զմարգարէսն որ յառաջ քան զձեզ էին“։ Ըսել է որ եթէ կուգեմք մեզմէ առաջ եղած մարգարէից եւ առաքելոց երանութեանն ու փառքին հասնիլ, պէտք է նոցա պէս համբերեմք՝ երբոր զուր տեղը դատուիմք ու դատապարտուիմք անիրաւ մարդիկներէ։ Օրինակի համար, եթէ Սեմէի մը ելլէ մեր դիմացը՝ լի նախանձով եւ ոխակալ դառնութեամբ, եւ ձեռքովը հող ու քարինք թափէ մեր վրայ, բերնովն ալ անէծք եւ հայհոյութիւն ժայթքէ մեզի դէմ, պէտք է որ մենք վրէժխնդիր չըլինինք. պէտք է Դաւիթ մարգարէին պէս պատասխանեմք նոցա որ մեզի խրատ կուտան վրէժխնդրութիւն ընելու՝ եւ կզոչեն. „Ընդէր անիծանէ այնպէս շուն մի մեռեալ զտէր իմ. անցցուք եւ առցուք զգլուխ նորա“։ Պէտք է ըսեմք նոցա. „Թոյլ տուք նմա. թող „անիծցէ այնպէս, զի Տէր ասաց նմա անիծ“ ծանել զԴաւիթ. եւ ով ասացէ թէ ընդէր „արարեր այսպէս։ Թոյլ տուք նմա զի անիծ“ ցէ, թերեւս տեսցէ Տէր, եւ հատուցցէ ինձ

„բարիս փոխանակ անիծից նորա յաւուր „յայսմիկ“։

Եթէ զրպարտեալը նաեւ այս հոգեւոր մըտքով երջանիկ ու երանելի է, — որպէս եւ է իսկ իրօք —, յայտնի բան է որ զրպարտիչը հազար ու բիւր վայի արժանի է յԱստուծոյ եւ իմարդկանէ։ Ո՞չ ապաքէն Կայենի նշանն ունի նա ճակտին վրայ, եւ թափառական կը քալէ աշխարհիս երեսը. վասն զի իւր սպաննած անմեղին արիւնը յերկինս կբողոքէ եւ կհալածէ զինքը։ Դան զայս աւելի ինչ պատիժ կընայ տրուիլ զրպարտիչ մարդասպանին։ Եւ սակայն ահա ամենայն ազգաց քաղաքական օրէնքներն ալ կմիանան Աստուածադիր օրինաց հետ՝ զրպարտչին արժանաւոր պատիժը տալու նաեւ մարդկօրէն։

Գտմք զրպարտութիւնը լսողներուն կամ մտիկ ընողներուն։ Արդեօք ինչէն է որ մարդիկ ընդհանրապէս ախորժանօք մտիկ կընեն զրպարտութեան, եւ դիւրաւ կհաւատան զըրպարտական խօսքերու, որով եւ ոյժ ու համարձակութիւն կուտան զրպարտիչներուն։

Սյս բանիս առաջին եւ գլխաւոր պատճառ՝ մարդուս անկարգ նորասիրութիւնն ու հետաքրքրութիւնն է, որով անդադար նոր նոր բաներ, կարգէ դուրս դիպուածներ, խառնակիչ խօսքեր ու զարմանք բերող գործողութիւններ կուզէ լսել. եւ եթէ լսողին բնական հետաքրքրութիւնն աւելի, խելքը կարճ կամ պակաս պատահի, եւ կամ ինքն ալ զըրպարտչին խելքին հաւնած ու անոր կրիցը մասնակից լինի, ինչպէս չհաւատայ լսածին կամ կարդացածին. այնպէս հաստատ կհաւատայ որ եթէ ըսես իրեն որ գուցէ զրպարտութիւն (*իփփրա*) է, պատասխան կուտայ թէ զրպարտութիւն ալ ըլլայ նէ՝ յարմար զրպարտութիւն (*ույար իփփրա*) է, եւ կդատապարտէ զանմեղը առանց քննութեան եւ դատաստանի։

Իսկ խելացի եւ առաքինի մարդը ականջը կփակէ որ արդար մարդուն դէմ զրպարտութիւն չլսէ. „Խնու զականջս իւր առ իշխելոյ զարդարոյ զանիրաւութիւն“։ Եւ եթէ լսէ, ու հարկ համարի մտադրութիւն ընել լսածին, անձամբ կքննէ, եւ ոչ օտարի աչքովն ու խելքովը. անաչառ կերպով, եւ ոչ մէկուն մէկալին հաճոյանալու մտքով։ Դիտէ թէ զոյշ կենալու է այն մարդէն որ խելք ունի, բայց

խելքը աւելի չարութեան կբանեցընէ՝ քան թէ աղէկութեան. գիտէ թէ զգոյշ կենալու է այն մարդէն որ կիրք մը ունի ուրիշներու դէմ, ու այն կիրքէն կատղած՝ անդադար կփրփրայ, եւ մէկը մէկալը խածնելու կնայի: արդարութիւն, ճշմարտութիւն կկանչէ, եւ ինքն աղբիւր է ամենայն անիրաւութեան եւ ստութեան. աւագակ է մեծ ճանապարհի, եւ անցնող դարձողին վրայ կյարձրկի, կզարնէ կըկողոպտէ, ու գիշակեր զազանի պէս լեռնէ լեռ կփախչի՝ նորէն իջնալու մտքով: Խելացի մարդը կզգուշանայ կըսեմ այնպիսի անզգամ մարդիկներէ. եւ երբեմն իւր զգուշութիւնն ալ բաւական չհամարելով՝ առ Սատուած կըդիմէ արտասուօք, եւ կաղաղակէ մարգարէին հետ. „Փրկեա՛ զիս ի գրպարտութենէ մարդկան“:

Մեր ազգին մէջ՝ թէ արեւելք եւ թէ արեւմուտք՝ Սատուծոյ ողորմութեամբը սակաւաւոր են գրպարտիչներն ու չարախօսները, մանաւանդ զորով չարախօսութիւն ընող եւ մէկուն մէկալին անունը քաշքշող մարդիկ. վասնզի աստուածպաշտութիւն, խիղճ, մարդկութիւն, պատկառանք, համեստութիւն եւ զթութիւն ըսուած առաքինութիւնները դեռ շատ կըգտնուին մեր հասարակ բարեմիտ ժողովրդոց մէջ, ու եւրոպական լուսաւորութեան պակասաւոր կողմին ապականիչ յատկութիւնները, որ են անխղճութիւն՝ ընդ անուամբ ազատութեան խղճի, անպատկառութիւն՝ ընդ անուամբ ազատ դատողութեան, եւ անօրէն անզթութիւն՝ ընդ անուամբ անկեղծ ճշմարտախօսութեան, դեռ չեն մտած ամէն տեղ: Բայց զըրպարտութեան սիրով մտիկ ընողներ, եւ լսածներուն միամտութեամբ հաւատացողներ աւելի շատ կգտնուին մեր ազգին՝ քան թէ ուրիշ յառաջադէմ ազգաց մէջ. ուստի եւ երկու երեք չարախօսներ բաւական կըլլան ամբողջ

մէկ ժողովուրդ մը իրենց բանասարկութիւններովը խաբելու, խաղցընելու եւ վրդովելու: Եւ ասոր պատճառն է, ինչպէս որ ըսինք, մեր ժողովրդոց մէջ մտաւորական յառաջադիմութեան պակաս ըլլալը, որով կարողութիւն ունենայ ալ նէ՝ սովորութիւն ըրած չէ իւր լսած բաներուն իսկութիւնը քննելու, դատելու, եւ ըստ այնմ հաւատալու կամ մերժելու: Իսկ երբոր այս ինչ կամ այն ինչ չարախօսութիւնը գրով կամ տպագրութեամբ եւս հրատարակուած կտեսնէ, անտարակուսելի ճշմարտութեան տեղ կը դնէ զայն, եւ գրեթէ մեղք կհամարի գրքի խօսքին չհաւատալը:

Այս պակասութիւնը որքան եւ մեծ համարուի հանճարեղ ժողովրդեան մը համար, սակայն անդարմանելի եւ անուղղելի պակասութիւն չէ. միայն թէ արթուն կենան եւ զգուշանան զրպարտիչներէն: Պէտք է յիշեն մեր բարեսիրտ ժողովուրդները, որ դրախտին մէջն անզամ բանասարկուն սատանայ իւր չարութիւնը բանեցուց իվնաս բովանդակ ազգի մարդկան, եւ Սատուծոյ պատուիրանը ոտքի տակ առնել տուաւ մեր նախածնողաց, ուստի եւ պիտի չզարմանան թէ ինչո՞ւ համար ամէն տեղ, եւս եւ մեր ազգին մէջ, բանասարկու մարդիկ չեն պակսիր: Միանգամայն այս ալ չմոռնան թէ իրենք պէտք չէ որ միամիտ գտնուին. ուստի եւ ամենայն բանասարկութեան եւ զրպարտութեան մտիկ չընեն կամ չհաւատան թեթեւութեամբ: Ինչպէս որ ամօթ կհամարուի վաճառական մարդու մը խաբուիլ, ու անպիտան ապրանքը ազնիւ բանի պէս սուղ սուղ գնել, կամ սուտ ստակը ճշմարտի տեղ եւ ապակիի կտորը գոհարի տեղ ընդունիլ, այսպէս պէտք է ամբնայ ամենայն մարդ՝ երբոր լսած կամ կարդացած ամէն մէկ խօսքը չքննէ ըստ կարի, այլ միամտութեամբ եւ թեթեւութեամբ ընդունի կամ մերժէ:

ՀԱՄԻԼ

Եւրոպան Ասիայէն բաժնող Կովկաս լեռանց ընդարձակ գոտիներուն հիւսիսային կողմը կիլնայ Ձերքեգիստան, Սեւ ծովուն եւ Կասպից ծովերուն մէջտեղը:

Ձերքեզաց կամ Եգերացոց բնական պատերազմասէր եռանդն ու քաջութիւնը կվառէր նաեւ իրենց բարձրաբերձ ու դժուարակոխ լեռներուն դիրքը. անոր վրայ վստահութիւններն

դրած: Երեսուներհինգ տարիէ իվեր անխոնջ պատերազմեցան Ռուսիոյ մեծագոր կայսերութեանը հետ, իրենց հոգեւոր տուաջնորդ եւ միանգամայն զօրավար ունենալով Շամիլ իմամը:

Բայց քանի մը տարիէ իվեր քաղաքագէտ անձինք մէկ կողմանէ Ռուսիոյ մեծամեծ պատրաստութիւնները, եւ միւս կողմէն Շամիլին

տկարանալը եւ ծերացեալ հասակը տեսնելով՝ սկսեցին զուշակել թէ Զէրքեգիստանի նուաճուելուն ժամանակը մօտեցեր է. եւ ահա 1859-ին սեպտեմբեր ամսոյն մէջ կատարուեցաւ նոցա զուշակութիւնը, ինչպէս որ ասկէց առաջ եւս պատմեցինք:

Շամիլ լեռնական ազգերուն *Լեզիի* ըսուած ցեղէն ծնած է 1799-ի՞ն Տաղստանի *Կուշի* ա-

Իմամ եւ միւրքաք.

նուկով ամուր գեղը: Հայրը հովիւ է եղեր, եւ շատ անգամ իւր որդին գեղէ գեղ դեղձ ծախելու կյուղարկէ եղեր. բայց *Ղազի-Մոլլա* անուկով հռչակաւոր լեռնականը, որ այն կողմերուն եւ այն ժամանակին *միւրիսներուն իսլամը*, այսինքն տաճիկ կրօնաւորներուն գլուխն էր, տղուն վրայ կարգէ դուրս ընդունակութիւն եւ կրօնական բաներու սէր մը տեսնելով, ատեն ատեն քովը կառնէր զինքն ու կկարդա-

ցընէր, եւ միտքը դուրանին պատերազմական հոգւոյն եռանդովը կլեցընէր:

Երբոր 1832-ին Ղազի-Մոլլան Կուսմիլի քով եղած պատերազմին մէջ Ռուսներէն զարնուեցաւ ու մեռաւ, եւ տեղը Համզա-Պէկ կամ Համզաթ-Բէկ իմամը անցաւ, Շամիլ նորա գլխաւոր օգնականներէն ու խորհրդականներէն մէկն եղաւ, եւ նորա խորհրդովը սպաննուեցան Աւարացոց խաները՝ որ Ռուսաց տէրու-

թեան հաւատարիմ էին: Համգա-Պէկը Աւարացիէ մը զարնուեցաւ մեռաւ մզկիթի մէջ, եւ Կովկասի կողմերը ձայն ելաւ թէ Շամիլն ալ սպանուեր է. բայց ժամանակէ մը վերջը, մինչդեռ միւրիտները խորհրդի ժողովուրդ էին որ մէկը իրենց իմամ ընտրեն, Շամիլ յանկարծակի նոցա մէջ գտնուեցաւ: Իսկոյն զինքն ընտրեցին՝ իբրեւ հրաշքով կենդանացած մարդ, եւ այնուհետեւ բոլոր Տաղստանի մէջ մեծ աւուր հանեց: Երբոր Ռուսք Ախուլղո ամրոցը առին, Շամիլի համբաւը քիչ մը կտրեցաւ. բայց 1840-ին հինգ հարիւր միւրիտով գնաց Ձեշեն ըստած լեռնականներուն տիրապետեց, զանոնք հեռացուց Ռուսաց մօտ եղած տեղերէն ու Կովկասու ներսերը քշեց, եւ ինքը *իջեր* ըստած լեռներուն դժուարակոխ եւ անառիկ *Տարդո* գեղը բնակեցաւ: Այն ժամանակէն սկսաւ Շամիլի տիրապետութեան համբաւը ամէն տեղ տարածուիլ: Իմամութեանը ութերորդ տարին 230,000 տնուորի վրայ իշխանութիւն ունէր Տաղստանի մէջ, եւ Ռուսաց դէմ պատերազմած ժամանակները այնչափ ճարտարութիւն ու քաջութիւն երեւցուց որ ոչ միայն իմամ՝ այլեւ սպարապետ ճանչցուեցաւ ամենէն: Իւր հրամանին դէմ կեցողները մէկէն կըսպանէր, եւ ամենուն այնպէս հասկըցուցեր էր — թերեւս ինքն ալ այնպէս դրեր էր միտքը — թէ ինքը հասարակ մարդ չէ, այլ մարգարէի պէս մէկն է, եւ յԱստուծոյ դրկուած է Տաղստանը կառավարելու:

Շամիլին Ռուսաց դէմ ըրած պատերազմները երբեմն կ'յաջողէին, երբեմն ալ ձախորդ կերթային. լեռնականներն ալ յաջողութեան ժամանակը կ'պատուէին ու կսիրէին զինքը, իսկ ձախողութեան ատեն կ'աղղէին անկէց: Այսպէս եղաւ նաեւ անցեալ տարի, եւ օգոստոսի 23-ը Շամիլի իշխանութեանը վերջին օրն էր: Եւ թէպէտ արդէն պատմեցինք նորա բռնուելուն համառօտ պատմութիւնը, բայց այս անգամ որ դէմքը կընծայեմք՝ քանի մի սպարազանք աւելի տեղով յիշատակեմք:

Կովկասու Փոխարքայ Վսեմափայլ Պարեաթինսքի իշխանը իւր բազմաշխատ որսը քիչ ժամանակէն ձեռք ձգելուն տարակոյս չունէր. «Գնացէք զրուցեցէք Շամիլին, ըսաւ, որ եթէ շուտով չելէ՝ բանակս չգայ, ես անձամբ երկու օրէն կերթամ իւր ամրացած բերդին մէջ զինքը կտեսնեմ»:

Այն խօսքին վրայ զայրացաւ Շամիլ, իւր սաւ ռուս դեսպանաց որ Պարեաթինսքին ոչ միայն երկու օրէն կարող չէ բերդս գալ մըռնել, այլ եւ ոչ երկու ամսէն, եւ ոչ երկու տարիէն: —

Շուտ մը հրաման տրուեցաւ զօրաց որ Կունիպին վրայ յարձրկին: Սասաիկ նեղը մըտաւ Շամիլ, եւ բոլորովին յուսահատած՝ յանձն առաւ անձամբ Պարեաթինսքի իշխանին բանակը երթալ ու անձնատուր լինել: Ինքը ձի հեծած էր. աշակերտներէն, այսինքն միւրիտներէն երկու հոգի ձիուն սանձը բռնած էին. տասը միւրիտ առջեւէն կերթային, քսանը հինգ ալ ետեւէն կուգային տխուր դիմօք:

Պարեաթինսքի իշխանը՝ ոտքը ցաւելուն պատճառաւ քարի մը վրայ նստած էր: Իւր սպայքը չէին ուզեր որ Շամիլ զենքերովն ելլէ առջեւ. բայց իշխանը լեռնականաց կասկածոտ բնութիւնը գիտնալով՝ չթողուց որ զենքերը առնուն Շամիլի վրայէն:

Երբոր Շամիլ եկաւ Պարեաթինսքիին քովը մօտեցաւ «Դուն չուզեցիր ինձ գալ, ըսաւ իշխանը, ահա ես քեզի եկայ: Այժմ մեր մէջ տարբերութիւն չկայ. եւ որովհետեւ պատերազմի մէջ բռնուեցար, իմ ձեռքէս այս միայն կուգայ որ քու եւ ընտանեացդ կեանքը ապահովեմ. անկէց աւելին՝ իմ տիրոջս Կայսեր ձեռքն է: Ահա Թրոմփովսքի գնդապետը՝ զքեզ Փեթրպուրկ պիտի տանի»: Փեթրպուրկի անունն որ լսեց Շամիլ, վայրենի աչքով մը զնդապետին վրայ նայեցաւ. յետոյ իմացան որ խեղճ իմամը կարծեր է թէ Թրոմփովսքին հրաման ընդունած էր իւր գլուխը կտրելու:

Շամիլ շատ խնդրեց որ զինքը իւր սիրելի լեռներէն չբաժնեն. բայց երբ իրեն հասկըցուցին թէ ճար չկայ, անպատճառ պէտք է որ Փեթրպուրկ Կայսեր երթայ, ձին հեծաւ ու ճանապարհ ելաւ. հետը կերթային մէկ կողմէն Եւտոքիմով զօրապետը, եւ միւս կողմէն Թրոմփովսքի գնդապետը, եւ ետեւէն երկու թարգման եւ խուճը մի ձիաւոր զօրք:

Իրիկուան դէմ անտառի մը քով հասան. Շամիլ հրաման խնդրեց որ քիչ մը կենայ հոն, երեկոյեան նամազն ընէ. եւ որովհետեւ Շամիլ կարծեր էր զինքը մեռցընելու կտանին, մահուան պատրաստութեան աղօթքներ կ'ընէր. եւ երբեմն երբեմն աչքերը դէպ ի պատերազ-

մին դաշտերը կզարձընէր՝ որ լի էին իւր միւրիտներուն դիակներովը: Այնպիսի մեծ տազնապի մէջ էր որ անդադար ջուր կուգէր կիսէր, եւ դարձեալ կապակէր:

Գիշերը տարին զինքը բանակը՝ ուր փառաւոր վրան մը պատրաստուած էր նորա համար: Տեսնելով որ փայլուն արծաթէ ամաններով չայ կը հրամցընեն իրեն, մահուան վախը քիչ մը սրտէն փարատեցաւ:

Սեպտեմբերի 7-ին Շամիլի քով հասան նաեւ իւր ընտանիքը. էմինէթ եւ Շուանէթ կանայքը հետերնին քսանըհինգ սնունդ բերին, յորս տոպրակի մը մէջ 7,000 ռուպլիի չափ կար՝ որ հազիւ 28,000 ֆրանք կընէ. որով սուտ կելլեն Շամիլին կարծեցեալ անթիւ անհամար գանձուցը վրայ եղած խօսքերը: Կրսեն թէ իմամը այն եօթը հազար ռուպլիէն աւելի ստակ չունէր, եւ ոչ բաւական հագուստ. այնպէս որ Տէմիր-Խան-Շուրա քաղաքն որ հասան՝ հարկ եղաւ որ իրեն եւ միւրիտներուն համար հագուստ շինել տան հայ դերձակներու:

Ճամբան ամէն անցած տեղերը լեռնականներէն հազարաւոր արք եւ կանայք ընդառաջ կուգային, լալով ողբալով վերջին հրաժեշտի ողջոյնը կուտային իրենց իմամին, եւ էրիկմարդիկ զօրաց մէջէն անցնելով՝ կերթային նորա հագուստը կիսմբուրէին:

Թրոմփուսքի զնդապետը կանանց խնամքը Աստուածատրեան անուանով հայկազն սպային յանձնեց, որ զօրացը այլ եւ այլ երաժշտութիւններ ընել տալով՝ զանոնք կզուարճացընէր, եւ Շուրա քաղաքին մէջ իրենց շուտ մը հագուստ ու զարդ գնելով՝ մխիթարեց:

Աղօթքի ժամանակները չէր անցընէր Շամիլ. ուր որ գտնուէր՝ հրաման կկոնդրէր ու նամազը կկատարէր: Տէմիր-Խան չմտած՝ յանկարծ հիւանդացաւ, եւ միւրիտները ուզեցին հասկըցընել իրեն թէ թունաւորուած է. բայց քաղաքին բժիշկը դեղ մը տալով՝ շուտ մը ստամոքսին ցաւերը կտրեց:

Շամիլ առաջին անգամ եւրոպական կենաց դիւրութեան համն առաւ՝ Շուրա քաղաքին մէջ՝ Պարոն Վրանկէլին փառաւոր բնակարանը: Հինգ օր կեցաւ հոն մինչեւ որ մեր դերձակներն իւր նոր հագուստները շինեցին պատրաստեցին:

Շամիլին Կովկասէն անցած ժամանակը ուս զօրաց զգացած ուրախութիւնն անպատմելի

էր. վասն զի քանի որ զինքը կտեսնէին՝ մրտաքերնին կուգար անոր ձեռքէն իրենց քաշած բազմամեայ նեղութիւնները:

Սեպտեմբերի 1-ին հասան ճամբորդները Մոզտոք քաղաքը, ուր կընակի Ուլուխանեան հայագգի հարուստ վաճառականը, որ Շամիլի Շուանէթ կնոջը եղբայրն է: Ուլուխանեանը մեծահաց ընդունելութիւն ըրաւ իւր քրոջը, Շամիլին ու բոլոր նորա մարդիկներուն:

Սեպտեմբերի 8-ին Թրամփուսքի զնդապետը իւր ուղեկցօքը հասաւ Խարքով քաղաքն ու հրաման ընդունեցաւ Չուկուչեվ երթալու, եւ Շամիլը ներկայացնելու Վեհափառ ԱՂԱԻՆՍԱՆԻԻ Կայսեր: Անկարելի է նկարագրել իմամին եւ միւս գերելոց ուրախութիւնն ու ցնծութիւնը՝ երբ իրենց իմացուցին թէ կարող են առանց զէնքերնին հանելու՝ Կայսեր առջեւն ելլել: Նոյնպէս ուրախացան երբ իմացան թէ անկէց Մոսքուա եւ Փեթրպուրկ հոյակապ քաղաքները պիտի երթան տեսնեն, որոց անուանքն այնչափ գովեստներով լսեր էին. եւ ամենէն աւելի Շամիլ կփափաքէր զանոնք աչքովը տեսնել, եւ հասկընալ թէ իւր ձէմալ-էտտին որդւոյն պատմածները ամէնն ալ ստոյգ են:

Վեհափառ Կայսրը մարդասիրաբար ընդունեցաւ զՇամիլ, եւ դիմացը զօրահանդէս մը ըրաւ, յորում Շամիլ՝ Կայսեր քովէն ձին հեծած արշաւակի կվագցընէր, ու մեծ զարմանք եւ զուարճութիւն կցուցընէր:

Խարքովի կուսակալին ըրած ցայգահանդիսին ալ զնաց Կայսեր հետ. կանանց թեթեւ զարդերուն վրայ գայթակղելով եւ ապշելով մը ետեւ ետեւ քաշուեցաւ, եւ առջի բերան աշուրները գոցեց որ չտեսնէ:

Երբոր քալեց տեսաւ Թուլա քաղաքին զինարանը, որ կարող է իսկոյն հարիւր հազար հոգի սպառագինել, հիացաւ զարմացաւ, յիշեց որդւոյն ըրած նկարագրութիւնը՝ որում չէր հաւատացած, եւ արտասուքը չկարելով բռնել՝ սկսաւ լալ:

Հիմա Շամիլ Բալուկա քաղաքը կընակի հանգիստ, եւ այն տեղն անցուցած կեանքը, վարմունքը, խօսքերը հետզհետէ գիր անցընելով կհրատարակէ այս միջոցիս Փեթրպուրկի օրագրին մէջ Ռուկուլսքի զնդապետը, որում յանձնուած է Շամիլի խնամքն ու պահպանութիւնը:

ՓՐԵԳԵՐԻԿՈՍ-ԳՈՒԼԻԷԼՄՈՍ-ԼՈՒԴՈՎԻԿՈՍ

ԽՆԱՄԱԿԱԼ ՓՐՈԻՍԻՈՅ.

Փրուսիոյ Փրեդերիկոս Գուլիելմոս Դ թագաւորը 1857-ին ծանր հիւանդութիւն մը ունեցաւ, եւ բժշկաց խորհրդովը ստիպուեցաւ կառավարութեան հոգը վրայէն թողլու. եւ ո-

րովհետեւ զաւակ չունէր, իշխանութիւնը յանձնեց իւր եղբօրը Փրեդերիկոս-Գուլիելմոս-Լուդովիկոս իշխանին, որ սկսաւ երկիրը կառավարել՝ Խնամակալ անուամբ:

Փրեղերիկոս-Գուլիէլմոս-Լուդովիկոս ծնած է 1797-ին մարտի 22-ին: Ինչպէս որ կենդանագրէն եւս կերեւնայ, գեղապատշաճ է եւ անձնեայ: Բրուսիոյ 1813-ին եւ 1815-ին Գաղղիոյ դէմ ըրած պատերազմներուն մէջ շատ անգամ քաջութիւններ ըրաւ. երբոր 1840-ին եղբայրը թագաւորեց, ինքն ալ Փոմերանիա նահանգին կուսակալ անուանեցաւ, եւ այնուհետեւ միշտ տէրութեան գործոցը մէջ մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ, մինչեւ որ խնամակալութեան պաշտօնին հասնելով՝ բոլոր տէրութեան կառավարութիւնը ձեռք առաւ եւ

առաջ կտանի:

Ամուսնացած է 1829-ին Սաքս-Վէյմարի մեծ դքսին աղջկանը հետ: Երկու զաւակ ունեցաւ. առաջինն է Փրեղերիկոս - Գուլիէլմոս - Նիկողայոս - Կարոլոս, ծնեալ յ31 հոկտեմբերի 1831. եւ երկրորդն է Մարիամ - Լուիզ - Եղիսաբեթ, ծնեալ յ3 դեկտեմբերի 1838:

Անդրանիկը՝ Փրեղերիկոս - Գուլիէլմոս - Նիկողայոս - Կարոլոս՝ ամուսնացաւ 1857-ին Անգղիոյ թագուհւոյն առջինեկ Վիկտորիա աղջկանը հետ:

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ ՄԱՐՏ ԵՒ ԱՊՐԻԼ ԱՄՍՈՅ ՎՐԱՅ

ՄԱՐՏ.

Տարւոյն երրորդ ամիսը գրեթէ ամենայն եւրոպական ազգք եւ քանի մի արեւելայք մաս կկոտեն՝ բառին վերջաւորութիւնը դոյզն ինչ փոփոխելով. օրինակի համար, մեք Հայքս մաս կքսեմք, Տաիկի՝ մարք, Ռուսք՝ նոյնպէս մարք, Յոյնք՝ մարքիս, Լատինք՝ մարքիս, Գերմանացիք՝ մերք, Անգղիացիք՝ մարք. Գաղղիացիք՝ մարս, Իսպանացիք՝ մարքո, եւ այլն:

Այս այլ եւ այլ ազգերը յայնի է քէ հին Հռովմայեցոցմէ առեւ են այս անունը. բայց գործածութեանն ու վախճանին վրայ այլ եւ այլ կարծիքներ կան. մեք այս տեղ համառօտեմք այն կարծիքները, եւ նոյն ամսոյն, ինչպէս նաեւ յաջորդ ամսոց վրայ եղած գլխաւոր պատմական եւ ուսումնական գիտելիքները:

Մակրոբիոս լատին պատմիչը կըսէ քէ Հռովմայեցոց իշխանութեան հիմնադիր Հռոմուլոսին հայր եղեր էր Մարս կամ Արէս, որ պատերազմի աստուածն էր: Հռոմուլոս ուզելով հօրը յիշատակը մշտնջենաւոր ընել մարդկանց մէջ, տարւոյն առաջին ամսոյն անունը՝ յանուն նորա Մարս կամ Մարցիոս դրաւ: Շատերուն կարծիքն ալ այն է որ Հռոմուլոս իւր իշխանութիւնը հաստատած ժամանակը՝ դրացի ժողովրդոց հետ անդադար պատերազմելու սխալուած լինելով՝ տարւոյն առաջին ամիսը պատերազմաց Մարս (Արէս) աստուածոյն անունովը անուանեց:

Հռոմուլոսի յաջորդեց Նումա Պոմպիլիոս. սորա խաղաղաւէտ քաղաքութեան ժամանակը՝ մաս աւելանալով իւր առաջին յարգը կորսնցուց, միանգամայն եւ առաջնութեան պատիւը. տարւոյն երրորդ ամիսն եղաւ, եւ այն երրորդ կարգին մէջ մնաց մինչեւ ցայսօր: Տարւոյն տասներկու ամիս բաժնուէին իվեր 31 օրերէ ձեւացած էր մաս ամիսը, եւ միշտ նոյնպէս անփոփոխ մնաց մինչեւ ցայժմ:

Իսկզբան բոլոր մաս ամիսը նուիրած էին Հռովմայեցիք պատերազմի աստուածոյն, եւ առաջին օրը ի յիշատակ վերադարձին արեւու՝ Վեսսա աստուածուհւոյն բազմին վրայի նուիրական հուրը կնոքեցին՝ նոյն իսկ արեւէն կիզիւ ապակիով (*փերթկալիզ*) վառելով: Ետերը նուիրեցաւ Աքենաս աստուածուհւոյն, եւ իպատիւ նորա 19-ին հանդիսաւոր տօն կկատարէին հինգ օր: Այն տօնն աւելի արհեստաւորաց տօն կհամարուէր, եւ առաջինք իրենց վարձպետաց ընծաներ կուտային: Ամսոյն 17-ին կկատարուէր Բաֆոսի տօնը, որ զինուոյ եւ արեւոյն պատշաճ աստուածն էր: Այն ամսոյն մէջ կկատարուէր նաեւ Վեսսա աստուածուհւոյն տօնախմբութիւնը:

Մաս ամսոյն մէջ արեւը հարաւային կիսագնէն կելլէ, հիւսիսային կիսագնէն կմտնէ: Մարտի 11-ին (քս նոր տմարի) արեւը հասարակածին հարաւակողմը կլինի՝ Ջրոս կենդանակերպին գրեթէ վրան. 7-ին կմտնէ Ջուկն համաստեղութեան մէջ, եւ 20-ին կը հասնի զարնանային հասարակածի եւ գիշերահաւասարի կէտին՝ առաւօտեան ժամը 9-ին 14 վայրկեանին. անկեց կանցնի հասարակածին հիւսիսային կողմը, եւ մինչեւ ամսոյն վերջը երթալով կխոնարհի: Արեւուն միջօրեական բարձրութիւնը ամեն օր կաւելնայ. հառապայքներն աւելի խոնր կերպով մեզ կը հասնին, որով եւ բարեխառնութիւնը կամ ջերմութիւնը կաւելնայ. այնպէս որ երբ մեկը քննէ դիտէ բարեխառնութեան ասիւնները, անոնց միջին քիւ կգտնէ մարտի համար՝ 6 ասիւնան եւ 58', իսկ փետրուարի համար 3 ասիւնան եւ 99':

Երբեմն կպատահի որ փետրուարի վերջերը օդը կը կակրղնայ, այնպէս որ կարծես քէ գարունը սկսաւ, եւ ձմեռուան սառնամանիքը անցան գնացին. բայց շուտով կխմացուի որ դեռ գարունն էկած չէ. վասն զի այն մեղմիկ ու անոյշ օրերուն ետեւէն կուգան յանկարծ ցրտաւայոց օրեր եւ առաւ եղեամ. որով

ասեցնէ դուրս կոխած ջերմութեան բանալ տուած կոնակներն ու բողբոջները կայրին կխամբին: Երբ մարտի առաջին օրերուն օդը մեղմ պատահի, սովորաբար զիւրախաւսարի օրերուն եղանակը սաստիկ ցուրտ կլինի: Երբ մարտի սկիզբը սաստիկ հովեր փրշեն, եւ օդը շատ ցուրտ լինի, ամսոյն մեջտեղուանքը զգալի փոփոխութիւն մը կսեսնուի. այսինքն ջերմաչափին սիւնակը վեր կելլէ կբարձրանայ, եւ զարմանալիքով կսկսի երեւնալ: Այն ժամանակ երկնին երեսը սեպ սեպ խոշոր ամպերով կծածկուի, եւ յորդ բայց սակաւասեւ անձրեւներ կուգան. շատ անգամ այն անձրեւներուն իջած ժամանակը արեւուն պայծառութիւնը շերտաւոր, որով քէ արեւ եւ քէ անձրեւ կունենանք միանգամայն:

Երկրագործութեան կողմանէ շատ հարկաւոր են մարտին մէջ փռող պաղ փամփները, մանաւանդ արեւմտեան հիւսիսային փամփն, ինչպէս որ շատ անգամ փորձելով ըսած են իրաւամբ գեղացիք. «Չոր ու ցուրտ մարտը ոչ երբեք սով կբերէ.» ըսել է քէ երկրագործք մարտին մէջ պէտք է վախճան յորդ ու երկարատեւ անձրեւներէն, որով իրենց վարուցանը կաւրի կապալ կանի:

Մարտին մէջ սեպ կպատահին սաստիկ փոքորիկներ, մանաւանդ ծովու վրայ մրրիկներ. ուստի եւ ծովային հանապարհորդութիւններէ զգուշանալու է: Օդն ալ բաւական չափ ջրներ որ բոյսերը ծին ծաղկին, այլ հազիւ մարտի վերջերը կսկսին կենդանանալ՝ ծիլ արձակել:

Մարտի 11-ին որ օրուան երկայնութիւնն է 10 ժամ եւ 58 վայրկեան, 31-ին՝ այսինքն վերջին օրը կլինի 12 ժամ 47 վայրկեան: Այս անումը շատ մեծ է, եւ բոլոր ամսոյն մէջ կլինի 1 ժ. 52 վ., որոյ 1 ժամ 4 վայրկեանը՝ առաւօտեան առնելու է, եւ 48 վայրկեանը՝ երեկոյին: Արեւուն հառազայքներն աւելի չափ են, եւ օրուան անելովը կարող են երկիրը խորհրդով, որով եւ զիւրեւերն այնչափ ցուրտ են լինիր: Թեպէտեւ տարի եղած է որ մարտին մէջ շատ ցուրտ ըրած է, ինչպէս անցեալ տարի ջերմաչափը գրոյին երկու աստիճան վար իջաւ այն տեղերը՝ ուր սովորական տարիները միշտ գրոյին հինգ վեց աստիճան վեր կլինէր:

Լուսինը մարտի 1-ին Յուլ համաստեղութեան մէջ կլինի, վասնզի երկրիս շուրջին դիւն շրջան ըրած ժամանակը՝ հետ զհետ կայսրի նաեւ զողիակոսի կենդանակերպից բոլորեցիր:

Փայլածուն մարտին մէջ կգտնուի Չկան կենդանակերպին վրայ, եւ արեւուն մեկնելէն քիչ մը ետքը կբեկնուի:

Արուսեակը կրնայ ամեն երկուն դիտուիլ:

Հրաւր առաւօտու դեմ միայն կեսնուի. քեպտեւ ամեն օր կրնայ տեսնուիլ Երկաւոր կենդանակերպին մէջ, բայց հառազայքը կնուագի: Լուսնրագի արբանեակները կրնան բոլոր ամիսը դիտուիլ:

Երեւակը կեսնուի բոլոր զիւրեւ Առիւծին մէջ:

Ուրանոսը կրնայ տեսնուիլ իրիկունը Յուլ կենդանակերպին մէջ:

ԱՊՐԻԼ.

Մակրոբոս լաթին մասենագիրը կըսէ քէ Հռոմուլոս տարւոյն երկրորդ ամսոյն անունը *ափրիլիս* դրաւ՝ լատին *Ափրոդիս* կամ *Ասդիլ* շատուածուհուն, որ իբր քէ իրեն՝ անով եւ Հռոմլայեցուն՝ մայրը կհամարուէր: Բայց ուրիշները ապրիլի անունը Լատինացուն *ափրիլիս* (բանալ) բայեն կհանեն, վասնզի կըսեն՝ այն ամսոյն մէջ երկիրս իւր ծոցը կբանայ եւ ամեն տեսակ բոյս կբուսցընէ:

Յայտնի է քէ մեր նախնեաց տարւոյն առաջին ամիսն էր *Նաւասարդ*, որ այժմու օգոստոս ամսոյն կը պատասխանէ, եւ երկրորդը *Հոռի*, որ քեպտէ սեպտեմբերի կպատասխանէ, սակայն տարւոյն իբրեւ երկրորդ ամիսը՝ ապրիլի տեղն էր:

Իսկզբան ապրիլ ամիսը 30 օր էր. յետոյ Նումա բագաւորը՝ իպատիւ անգոյց բուոյ — ինչպէս կըսէ Մակրոբոս — 29 օր դրաւ: Բայց Յուլիոս Կեսար նորէն ապրիլը 30 օր համեց, եւ այնպէս մնաց մինչեւ հիմա:

Ապրիլի 21-ին մեծ հանդիսով Հռոմլայ հիմնարկութեան յիշատակը կկատարէին Հռոմլայեցիք. նոյնպէս այս ամսոյն մէջ կկատարուէր Աստիկան տօնախմբութիւնը:

Ապրիլ ամսոյն մէջ օրերը կերկնան 1 ժամ 42 րոպե, այսինքն 58 վայրկեան առաւօտը՝ արեւուն ելլելէն մինչեւ կեսօրը, եւ 44 վ. երիկունը՝ կեսօրընէ մինչեւ արեւուն մտնելը: Ամսոյն սկիզբը միջին կեսօրը կամ միջօրեայն՝ հիւզ օրուան կեսը չէ. առաւօտը 6 ժ. 24 վ. կսկսէ, եւ երիկունը 6 ժ. 29 վ., որով եւ օրուան ամբողջ երկայնութիւնը կլինի 12 ժ. 50 վ.: Օրուան անումը աւելի լինելով առաւօտը բան քէ երիկունը, ապրիլի 1-ին առաւօտուն եւ երիկունն մէջ եղած 8 վայրկեանի տարբերութիւնը հետզհետէ կպակսի մինչեւ ի 18 ապրիլի. իսկ այն օրուան կեսօրը՝ հիւզ երկու մաս կբաժնուի ցորեկը՝ բոլորովին իրարու հաւասար. եւ որովհետեւ 18-ին օրուան երկայնութիւնն է 13 ժ. 50 վ., իւրաքանչիւր մասանց՝ այսինքն առաւօտն եւ երեկոյի կլինայ 6 ժ. 55 վ.:

Այն օրէն ետքը, այսինքն ամսոյն 19-էն մինչեւ ամսոյն վերջը նորէն կսկսի առաւօտն ու երիկունը անիլ. առաւօտեան անումը երեկոյեան անումէն մեծ կլինի. 30-ին առաւօտը կունենայ 7 ժ. 17 վ., եւ երիկունը 7 ժ. 12 վ., ըսել է քէ առաւօտէն 3 վայրկեան պակաս:

Ապրիլի մէջ օրէ օր միջօրեականի բարձրութիւնն աւելնալով՝ արեւը աւելի ջերմութիւն կձգէ երկրիս վրայ, որով եւ երբաւով օրերը կսաւնան:

Ջերմութեան աստիճանն որ մարտի մէջ 6 աստիճանէն քիչ մը աւելի էր, ապրիլի մէջ կաւելնայ եւ կլինի գրեթէ 10 աստիճան՝ միջին համեմատութեամբ:

Ապրիլ ամիսն ընդհանրապէս շատ յարմար է բուսոց անմանը: Այն ամսոյն մէջ շատ անգամ նաեւ փոքորիկ կպատահի, եւ գեղացիք օգտակար կհամարին զայն, վասնզի դիտէր են որ ապրիլ ամսեան փոքորիկից եղած տարին՝ առատ եղեր. են ցորենն ու գինին:

Լուսինը ապրիլի 4-ին երկրիս ամենեւն մօտ կէտք կհասնի, եւ կզսնուի Կոյս համաստեղութեան մէջ: Երկրորդ օրը երկրուն 10 ժամը 10 վայրկեան անցած՝ հակառակ կողմը կանցնի: Լուսնի լոյսը ձմեռն աւելի սաստիկ է քան քէ ամառը. ուսի եւ օդին տաքանալով՝ լուսնի լոյսն ալ հետ զհետ կնուազի: Յետոյ ու տաքով նոյնպէս կաւելնայ կամ կպակսի միւս երկնային մարմնոց լոյսը:

Ապրիլ ամսոյն մէջ Փայլածու մոլորակը կսեսնուի առաւօտները՝ արեւուն ելլելէն քիչ մը առաջ, եւ 30-ին՝

երկրես ամենեւն հեռաւոր կէտք կհասնի: Առուսեակը կերեւայ երկրունը արեւուն մօտէլէն ետք՝ Յուլ համաստեղութեան մէջ: — Հրատը կրնայ տեսնուիլ առաւօտը Աղեղնաւորին մէջ: — Լուսնազգը բոլոր ամիսը կփայլի. եւ իւր արբանեակները ամեն երկուն կրնան դիտուիլ: — Երեւակը կսեսնուի երկունը՝ Առիւծ կենդանակերպին մէջ: — Սուր աթ կամ դիտակ ունեցողները կրնան տեսնել նաեւ Ուրանոսը՝ Յուլ կենդանակերպին մէջ:

ԱՌԱԿ.

ՃՊՈՒՌՆ ՈՒ ՄԲՋԻՒՆ.

Ճրպուռը ճրոճըռալով էր ըզբաղած ամառն իբրուն.
 Զրմեռունան ցուրտն որ կոխեց՝ յիրաւի ձիւն եկաւ գլխուն.
 Ուտելու բան մը չունէր, ոչ ճրճի, ոչ ճանճի տոտիկ.
 Ելաւ զնաց իւր դրրացւոյն, որ տանտիկինն էր մըջիւնիկ,
 „Մարիկ, ըսաւ, հոգիդ սիրես, անճարիս ճան մը ըրէ,
 „Քիչ մը բան փոխ տուր ինձի, հաշուատեարիդ մէջը գրէ.
 „Առածս քեզ ատենին շահով հանդերձ կըղարձընեմ.
 „Աշունքը չեմ անցըներ, գրիսուս վըրայ երդում կընեմ“:
 Եկուր նայէ որ մըջիւնիկ խաթունն
 Ուրիշի փոխ տաւ բընաւ չէր գիտեր.
 Ի՞նչ քարսիրտ կին է եղեր, ըսէ դուն,
 Ի՞նչ կընաս ընել, իւր բանին տէրն էր:
 Դարձաւ հարցուց ճրպուռին.
 —Քան, դուն ամառն ի՞նչ ըրիր:—
 „Ի՞նչ ընէի, հոգի, այն տաք ատենին.
 „Ձայնս ձրգած խաղ կանչեցի, չըսեցիր“:
 —Խաղ կանչեցիր հա, ատ ալ գէշ բան չէ.
 Տէ գընա ուրեմն հիմա ալ պարէ:—

ԶԱՆԱԶԱՆ ՏԵՂԵԿ ՈՒԹԻՒՆՔ.

Եւրոպայի ու Ամերիկայի մէջ բամբակեղինաց արուեստին ծաղկիլը:

Այժմու ճարտարութեան նշանաւոր երեւոյթներէն մէկն է բամբակեղինաց գործուածքին յառաջադիմութիւնը: Ասկէց ութսուն տարի յառաջ հագիւ մէկ քանի գործարաններ կային բամբակի. քառասուն տարի յառաջ՝ Եւրոպայի ու Ամերիկայի գործարանաց իգործ ըրած բամբակը հագիւ 80 միլիոն քաշ (օքքա) էր. իսկ այսօրուան օրս՝ 500 միլիոնէն աւելի է:

Բամբակի գործարանաց համար գործածուած դրամագլխոյն չափը համարը չկայ. բայց եւ շահերնին նոյնպէս անհամար է: 1856-ին, նոյնպէս եւ 1857-ին՝ միջին թուով՝ 50 միլիոն լիրայ սթէռլինի բամբակ գնուեր է, եւ բամբակեղէն շինուեր է գրեթէ 120 միլիոն լիրայի:

Բամբակի գործարանաց մէջ գոնուող աշխատաւորաց թիւը կհասնի մէկ միլիոն երկու հարիւր յիսուն հազարի՝ ամէն հասակէ: Այս ահագին համրանքէն դուրս են նաեւ անոնք որ բամբակի առուտուրով կապրին, եւ ասոնց թիւը աշխատաւորներէն ալ աւելի է, վասնզի

գրեթէ չորս միլիոնի կհասնի:

Բամբակի գործարանաց ամենէն շատը Անգլիա է:

Առագութիւն Եղեկսրագոյ:

Նափովէն Կայսեր մարտի 1-ին օրէնադիր ժողովոյն առջեւ խօսած ճառին մէջ կար 1,466 բառ. նոյն օրը երկու ելեկտրական թելերով Փարիզէն Լիոն քաղաքը ամբողջ ճառը փոխանցուեց:

Փարիզէն Լիոն այն ճառին ամբողջ փոխանցման գործողութիւնը տեւեր է 53 վայրկեան:

Լիոն քաղաքը Փարիզէն 507 հազարմետր (քիլոմետր) հեռու է:

Նոր-Եօրֆի բողոքականաց աշխատող աղանդները:

Հետագայ յօդուածը կամ ցուցակը Ամերիկայի Նոր-Եօրֆ քաղաքին Եկեղեցական Օրագրէն կթարգմանեմք՝ լոկ իբրեւ հետաքրքրական գիտելիք մը: Վրան ամենեւին կրօնական կամ բարոյական խորհրդածութիւն չեմք աւելցրեր, վասնզի ընթերցողք պէտք եղած հետեւանքը ղիւրաւ կրնան մակաբերել. մենք այս միայն ըսեմք որ քրիստոնէական հաւատքին բողոքականաց մէջ այսչափ բազմաթիւ ճիւղեր բաժնուելուն մի միայն պատճառ եւ աղբիւր է իրենց այս թիւր եւ մոլար սկզբունքը թէ „Աստուածաշնչէն դուրս ամենեւին մէկ բանի մը պէտք չէ հաւատալ, եւ Աստուածաշնչին խօսքերը ամէն մարդ ալ իր ուզածին պէս կրնայ հասկընալ“:

Օրագրին յիշած ցուցակը այս է.

„Կրկնակնունք, մկրտականք, նոր մկրտականք, ազատ մկրտականք, անշատ մկրտ-

տականք, խստակրօն մկրտականք, ազատամիտ մկրտականք, խաղաղասէր մկրտականք, տղայոց մկրտականք, փառատրիշ մկրտականք, ալեւուիա մկրտականք, մկրտական քրիստոնէայք, երկաթաբազուկ մկրտականք, հանրական մկրտականք, մասնական մկրտականք, մկրտականք եօթներեկի, սկովտացի մկրտականք, մկրտականք նորոյ ընդհանրական կրօնի, թիւամորթ մկրտականք, ինքնագլուխք կամ մաքրականք, քամբրոնեանք, կծկուք, տալէեանք, քամպէեանք կամ նորակրօնք, տունքերեանք, ազատասոհք, հալոէեանք, հունթինկթոնեանք, իրվինկեանք, ինկանեանք, վազլազիք, գրոց սրբոց քրիստոնէայք, կլասեանք, կամ սանտոմոնեանք, հին երիցականք, նոր երիցականք, սկովտացիք, միաբանականք, քուէյքրք կամ բարեկամք, դողդոջութիւնք, միահաւատք, սոկինեանք, մորաւացիք կամ եղբարք միութեան, մեթոտեանք, վէսլէեանք, վաղնչուց մեթոտեանք, նորակրօն վէսլէեանք, կալվինական մեթոտեանք գաղղիացիք, նախնի յարակցականք, նոր յարակցականք, սուետեպորկեանք, փիլմութեան եղբարք, կրրկնակնուք քրիստոնէայք, մորմոնք, քէլիեանք, մուկլթոնեանք, ռոմանեանք կատարեւասէրք, ռուկէսեանք, սեքլեանք, հանրականք, քայլականք, վայթֆիլտեանք, ազատասէր աշակերտք կամ աւափեմոնեանք, լուտերականք, գաղղիացի բողոքականք, նորակրօն գերմանացիք, բողոքական գերմանացիք նորակրօնք, գերմանացի կաթոլիկք կամ աշակերտք Ռոնկի, նոր լուսաւորեալք, անգղիական անգղիացիք, անգղիական գերմանացիք, անգղիական գաղղիացիք“:

Այս ցուցակը հրատարակող Եկեղեցական Օրագիրը վրայ կբերէ թէ անշուշտ մէկ քանին ալ մոռցուած պիտի լինի:

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ԴԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՆՑԻՅ.

Աստուծոյ գործերը անցած տարւոյն վերջերը բոլոր եւրոպայի ուշադրութիւնը իրենց վրայ դարձուցեր էին. այս տարի ալ նոյնպէս ամենայն լրագրաց խօսակցութիւններուն նիւթ եղած են, եւ ամենուն կարծիքն այն էր թէ այս տարւոյնը հարկ է որ քիչ ժամանակի մէջ զանազան փոփոխութիւններ ընէ կամաւ կամ առ հարկի իւր կառավարու-

թեանը մէջ, որպէս զի հպատակները այնչափ չգանգատին, զանձը այնչափ նեղութիւն չկրէ եւ տուրքերը օրէ օր աւելի չծանրանան: Այս եւս ճշմարիտ է որ Աստուծոյ տեսութեան համար այսպիսի նեղութիւնները նոր բաներ չեն. 1848-ին պատահմունքները անելի ալ վտանգաւոր կերեանային իրեն համար, եւ սակայն իւր խորագիտ քաղաքականութեամբը

ամեն վտանգ հետադուր: Այսու ամենայնիւ, Խաչիկոյ վերջին պատերազմներուն մէջ Աստուծոյ զինուորական ոյժը տկար երեւցաւ. եւ սխառմաւոր անշուշտ այս էր մէկ կողմանէ որ պատերազմը իրեն բշտամի ազգի մը երկրին մէջ էր, եւ միւս կողմանէ այն՝ որ ոչ բէ մէկ տերութեան մը հետ էր կռիւր, այլ երկու եւ երեք զօրաւոր բանակներու:

Բայց ամենքն ալ կը վկայեն բէ Աստուծոյ այժմու տկարութեանը բուն գլխաւոր պատճառ՝ իւր մէջ եղած զանազան ազգաց տոգոնութիւնն է: Բոլոր Աստուծոյ բնակչաց թիւն է 37 միլիոն 339 հազար հոգի. ասոնցմէ միայն 7 միլիոն 980 հազարը գերմանացի են, 15,170,000-ը՝ սլաւոնացի, 5,418,000-ը՝ մաճառ, 5,466,000-ը իտալացի (Լոմպարտիայի բաժնուէրն առաջ). մնացածներն են ուլան, հայ, առնաուս, եւ այլն: Զօրացը թիւը 492,486 է. եւ սոցա մէջ միայն 128,486 հոգին գերմանացի են ազգաւ. իսկ միւս մասին ալ շատը մաճառ եւ սլաւոնացի լինելով՝ զարմանք կուգայ մարդուս բէ այն տերութիւնը ինչպէս կարող է վստահիլ օտարազգի զինուորացի վրայ, եւ զանոնք առնուի գործիք՝ իւր հպատակ ազգերը ընկճեալ պահելու համար:

Խաչիկան պատերազմին ազդեցութիւնը ոչ միայն Աստուծոյ վրայ երեւցաւ, այլ եւ բոլոր Գերմանիոյ ներքին գործերուն մէջ շատ փոփոխութիւն պատճառեց: Նախկին կայսեր արշաւանքին Գերմանական Դաշնակցութեան աջը վախճաւ, եւ իսկոյն սկսան զօրածողով ընել ամեն տեղ ու պատերազմի պատրաստուիլ, բեպետ եւ ծանր կերպով: Այն կուսակցութիւնն որ 1848-ին յեղափոխութիւններէն վերջը ձեռացաւ Գերմանիոյ մէջ, անցեալ տարուան ետքերը նորին սկսաւ խլրտիլ եւ ետեւէ լինել որ Գերմանական միութեան գաղափարը՝ ի գործ դրուի. եւ բեպետ այս անգամ եւս այն շարժումները անպտուղ պիտի մնայ, ինչպէս կերելի, բայց ո՞ր գիտե՞ գոցե ժամանակաւ մէկ կերպով մը կատարուի, եւ Գերմանիան յիբաւի բովանդակ աշխարհիս հօգը կայսերութիւններէն մէկը ձեռնաւ:

— Պապին ժամանակաւոր իշխանութեանը վրայ՝ Խաչիկան խնդրոյն պատճառաւ ուրիշ ամեն ժամանակէ առելի այս միջոցիս վէճեր քաջութեան եւրոպայի մէջ: Երկու կողմէն ալ հրատարակուած գրքերուն, տետրակներուն, օրագրաց հատուածներուն բազմութիւնը խիստ մեծ է: Յայտնի է որ ճշմարտութիւնը նոցա կողմն է այս խնդրոյս մէջ՝ որք ուղիղ կնասկընան սուրբ Աստուծոյն այն խօսքը զոր ըսած է Քրիստոս Տէրն մեր՝ բէ «Իմ արքայութիւն չէ յայսմ աշխարհէ»: Այսինքն Քրիստոս աշխարհը չէր եկած որ մարմնաւոր եւ արտաքին քաղաքութիւն բանեցընէ, ուստի եւ իրեն փոխանորդ եկեղեցականները մարմնաւոր իշխանութեան ետեւէ չեն կրնար լինալ՝ առանց իրենց վիճակն ու պարագրը մոռնալու: Բայց մենք ալ մեր ընթերցողաց միտքը այս նիւթիս վրայ առելի արթնցընելու դիտաւորութեամբ՝ յաջորդ ամսաբերքերուն մէջ առելի տեղով պիտի խօսինք: Առ այժմ հարկ կհամարեմք քաղելով դնել այս տեղ Տէրի՛ն անունով քաջ եւ մեծանուն իրաւագիտին ճառը՝ զոր խօսեր է այս բանիս վրայ Գաղղիոյ ծերակոտին մէջ մարտի 10-ին:

Պ. Տիւրիէն իւր ճառին սկիզբը զոն սրտով կգրուցէ որ այս խնդիրը հաւատոյ խնդիր չէ, ուստի ամեն մարդ կարող է համարձակ խօսիլ վրան՝ առանց վախճալու. որ պապին ու պապականներուն առջեւը հերետիկոս կամ հերձուածող պիտի երեւնայ: Յետոյ կնկարագրէ Գաղղիոյ եւ ուրիշ տեղերու նախանձալոյց կարողիկներուն շփոթութիւնը, բողոքները, անտեղի աղաղակները եւ անվայել խօսքերը հակառակ Գաղղիոյ Կայսեր, որով շատ եկեղեցականներ, եւ մասնաւոր ձիգուիրները՝ կաշխատին ժողովուրդը ոտք հանելու տերութեան դէմ, հակառակ ամենայն իրաւանց, եւ մասնաւորապէս գաղղիական օրինաց: Եւ ապա կըսէ. «Ո՞վ է կայ մեր մէջ որ Խաչիկոյ խեղճութիւնները չզխտնայ, եւ ինքն ալ բոլոր սրտով չխղճայ վրան: Խաչիկոյ 1848-ին յանկարծակի ոտք ելան. ափսոս որ Հռովմ քաղաքին մէջ ճշմարիտ ազատութեան տեղ՝ շուտ մը անիշխանութիւնը տիրեց, ուստի եւ Գաղղիոյ հասարակապետութիւնը ոչ

միայն չմիաբանեցաւ. Հռովմացեաց հետ, այլ եւ իւր գինքներովն ու արեամբը պապին պաշտպանելու ելաւ, եւ ահա տասը տարի է որ մեր գօրքովը՝ մեր ծախքովը կը պաշտպանեմք զինքը: Լուրովիկոս Նախկին կայսր ինչնէն ալ առաջ խելացի խորհուրդներ տուաւ. պապին որ տերութեան մէջ քանի մը բարեկարգութիւններ ընէ, բայց նա առելի մտիկ ըրաւ ուրիշներու խորհրդին քան բէ իւր սրտին: Պապին այս կերպով խօսք չհասկընալէն միտքս ընկաւ այն դիպումն որ հռչակաւոր ժողովներէն մէկուն մէջ պատահեց բէ ատենով: Գաղղիացի եպիսկոպոսներէն մէկը խորհուրդ կուտար որ Հռովմայ եկեղեցին ինքիմէ վերցընէ իւր մէջէն քանի մը անկարգութիւններ, որոց դէմ կըողոքէին ոմանք: Այս բանս իտալացի եպիսկոպոսաց մտքին յարմար չգալով, մեջքնէն մէկը արհամարհական կերպով մը դարձաւ ըսաւ յատիներէն. Gallus cantat (Գաղղիացին կամ աքաղաղը կըգգ) (*): Գաղղիացի եպիսկոպոսը իսկոյն կպատասխանէ անշուր կերպով. Utinam ad Galli cantum Petrus resipisceret (Երանի՛ր բէ արաւա՛ղապին երգէն Պետրոս գոջումի գար): Ահա այս անգամ եւս այնպէս եղաւ»:

Պ. Տիւրիէն յետոյ կնկարագրէ Աստուծոյ Ռոմանիայի մէջ ըրած խառութիւնները, կցուցընէ բէ նոցա բռնաւոր կառավարութեան կերպը առելի հաճոյ է կարդինայներուն՝ քան բէ Գաղղիացեաց ազատական կառավարութիւնը: Կը պատմէ Աստուծոյ առելի եղածը, Խաչիկոյ միաձայն քուսարկութեամբ դուրս ձգուիլն ու մերժուիլը, պապերուն Պոլոնիայի նահանգին վրայ տիրապետելու բացարձակ իրաւունք ոչ երբեք ունեցածը, կարդինալ Անթոնիլիին խլրտ պատասխանով Նախկին կայսեր խորհուրդն արհամարհելը, եւ յետոյ կըսէ. «Պապերը իրենց արհուր նստած ատենին երդում կընեն եղեր որ եկեղեցեաց տերութեան կայսրածներէն բան չպակսեցընեն: Զարմանալի պատմութիւն է Գիտէք ինչպէս կկառավարուէին եկեղեցեաց կայսրածները այն երդումէն առաջ: Հռովմայ մէջ այս մեծ անկարգութիւնը կար որ պապերը գտաւ ջունենալով՝ տերութեան կայսրածները իրենց եղբորդուոցը կրածնէին առատապէս: Իննովկենտիս ժԳ պապը 1692-ին մասնաւոր կոնդակ մը հանեց այս անկարգութեան դէմ, եւ իւր յաջորդներուն վրայ պարտք դրաւ որ այն երդումն ընեն: Այժմ, երբոր քաղաքական դիպումները եւ ժողովրդոց իրաւունքները կպահանջեն որ պապին տերութեան մէկ մասը առնուի ձեռքէն, իրեն ըրած երդումը ինչ բանի կուգայ: Ո՞ր քաղաքներ արողը նստած ատենը երդում ըրած ունի որ ուրիշները ամենեւին չյաղքեն իրեն, եւ իր երկրէն մէկ մաս մըն ալ չառնուն ձեռքէն: Թէ որ այնպիսի երդումը բանի գար, ո՞չ ապաքէն ամեն քաղաք որ ալ կընէր. վասնզի քաղաք մը չկայ որ յանձն առնուի կամաւորապէս իր տերութեան սղտիկնալը: Ապա ուրեմն կարդինալ Անթոնիլիին անղաղար «Ոչ կարեմք» ըսած հռչակաւոր խօսքը պետք է հասկընալ՝ ոչ կամիմք»:

Հանճարեղ ատենախօսը կվերջացընէ իւր ճառը՝ ըսելով բէ «Գաղղիոյ տերութիւնը պետք չէ որ խառնուի Խաչիկոյ գործերուն՝ երբոր Խաչիկոյ միաձայն քուսարկութեամբ հասարակաց, եւ իրաւացի ու օրինաւոր կերպով կուգէն որոշել իրենց վիճակը. եւ պետք չէ մտիկ ընէ այն պապականաց բողոքներուն որ կպահանջեն բէ պապին ժամանակաւոր իշխանութիւնը հաստատ պահելու համար՝ Գաղղիան երբայ գօրքով՝ Խաչիկոյները պապին ծանր լուծին տակը նուաճ»:

Պ. Տիւրիէն եւ իրեն մտքովը խօսողներուն իրաւունք տուաւ ծերակոտին մեծ մասը, եւ ըստ այնմ 114 քուտով 16 քուտի դէմ որոշուեցաւ որ Գաղղիոյ տերութիւնը չխառնուի Խաչիկոյ ազգային կամացը, այլ բողոք որ պապին ձեռքէն Ռոմանիա նահանգը ելլէ:

(*) Լատիներէն Gallus (կաղաւ) բառը բէ արքաղաղ կը նշանակէ եւ բէ գաղղիացի:

ՅԵՏԻՆ ՈՂԶՈՅՆՔ

ՏՈՒՆԱԼ

Ս Ր Բ Ո Յ Ա Ղ Օ Թ Ա Տ Ա Ն

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ

„Քահանայք նորա հառաչեն եւ յոգոց հանեն“
ՈՂԲԻ ՆԲԵՄ. Ա. 4:

„Ե՛լ, ժամանակն է եկել,
„Ե՛լ Հայ պանդուխտ, ել իդուս.
„Ե՛լ, ժամանակն է եկել
„Որ դու տաճարս այս թողուս: . . .
„Ելի՛ր, դու հոս Հունիս այլ բան՝ բայց քրնար ջախջախ.
„Ա՛ռ զայն կրօնակո ու ել իդուրս՝ թէ կուզես տալ ան“:

* * *

Ու ելայ նրման այն աղքատ մարդուն :
Զոր հուրն ըստիպէ թողուլ զիւրըն տուն.
Կելլէ ու Հելլեր, քայլեր Հեն շարժիր.
Կըստիպէ վըտանգ, սիրտ Հըբամեւիր:

Ծընկուրներս իդող՝ հասի մօտ դըրան,
Անկայ իգետին ու պագի նորան.
Եւ շատ թափեցի արտասուս անդէն,
Կարծէի զոգիս իկըրծից քաղեն:

Ո՛հ, ինձ երանի՛ թէ իժամն այն սեւ
Հասնէր մահ, խըլէր սըրոյն զիս ներքեւ,
Որ զեկեղեցւոյն մեր սըրբանըւէր
Զըտեսանէի աչօքս իմ զաւեր . . .

Տէ՛ր, Տէ՛ր, դու զարտօսր իմ սակայն տեսար :
Տեսար, եւ թնչպէս ինձ Հողորմեցար.
Ինչո՞ւ հեծութեանցս ետեւէն յերկին
Զըհրամայեցեր որ զայ իմ ոգին:

Արդեօք զի տեսնեմ սըրբազանն այն տուն
Զոր դու կընքեցեր իքո վեհ Անուն,
Ծաղր եւ ոտընհար եղեալ թըշնամեաց,
Եւ քո սիրելեացդ երեսին փակուած:

Արդեօք զի զՍեղմն՝ ուր դու զենուիր,
Տեսնեմ զերդ բագին տապալեալ յերկիր.
Եւ իբր ըզկուսան զոյր պատռեն ըզքօղ՝
Տեսնեմ ես ըզնա մերկ յամօթ իհող:

Արդեօք զի բզուրբ կանթնդ պըսպըղուն
Որ մեզ բարեխօս հրսկէր միշտ արթուն՝
Տեսնեմ շիջուցեալ իշունչ անվաւեր,
Իբրեւ բզարեկ որ խրփէ զաչեր:

Արդեօք զի զանոյշ ծուխ սուրբ քո խընկոց՝
Որ յամէն այգուն խառնէր ընդ ամպոց,
Տեսնեմ ցընդեալ յօդ գերդ ծուխ մահազգեաց
Որ յամպարըշտին ելանէ յարկաց: . . .

Տեսնոյ զայս ամէն. ո՛վ Տէր, տեսնոյ ես.
Տեսնոյ, եւ արօտս հոսեցին աչերս.
Տեսնոյ, եւ հառաչք իմ լըցին զայեր.
Արդեօք մինչ իբոյդ ականջ հասին, Տէր:

Արդեօք մինչ իքոյդ . . . զի մարդիկ, մահ, խուլ
Խո՛ւլ եղան յամէն աղերս մեր անդուլ.
Խո՛ւլ յամէն յորդոր, արօտս եւ պատճառ,
Եւ չըխնայեցին իքո սուրբ տաճար:

Մարդիկ. քնն յիշեմ ես զանուն նոցին.
Միթէ քեզ ծանօթ չեմ ծածուկք սըրտին.
Բայց դու ողորմէ, ողորմէ՛ Աստուած.
Զի իմ ազգայնոցս է եւ այս յանցուած . . .

Մո՛ւրբ տուն, որ ինձ միշտ եղեր հիւրընկալ,
Ըզմերջին սըրտիս գոհութիւնս ընկանլ.
Եւ ինչպէս երբեմն աղօթք իմ զըւարթ
Եւ ըզլալգինս վերջին հընչէ արդ:

Յատուկ տաճարիդ եւ հո՛ղ սըրբազան,
Առէք զարաւստս իմ վերջին անգամ.
Եւ դուք սո՛ւրբ որմունք, զայս իմ ողբ յետին
Ո՛հ, հընչեցուցէք մինչեւ իյերկին:

Բայց հընչեցուցէք ծաւալ եւ յերկիր,
Հասուցէք յականջ եղբարց զուգակիր.
Ու թէ եւ նոցա կաթիլ մի շարժի,
Ո՛հ, գէթ սիրտս այնո՛ւ լոկ մըխիթարուի:

Խ. Վ. Դ.

